

До спеціалізованої вченої ради Д 41.086.03
Національного університету «Одеська
юридична академія»

ВІДГУК

ОФІЦІЙНОГО ОПОНЕНТА

докторки юридичних наук, професорки

ПЛЕНЮК МАР'ЯНИ ДМИТРІВНИ

на дисертаційне дослідження

КАТРЕНКО АНАСТАСІЇ АНДРІЙВНИ

на тему:

**«ОХОРОНЮВАНИЙ ЗАКОНОМ ІНТЕРЕС ЯК КАТЕГОРІЯ
ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА УКРАЇНИ ТА ДЕЯКИХ ЗАРУБІЖНИХ КРАЇН»,**

подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за
спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне
право; міжнародне приватне право

Актуальність дисертаційного дослідження. Зі вступом з 01 січня 2004 року в дію Цивільного кодексу України, який став першим і основним нормативно-правовим актом регулювання відносин у сфері приватного права, де центральне місце посідає фізична особа – людина з її суб'єктивними правами і законними інтересами, провідну роль відіграє інтерес, як передумова виникнення прав та обов'язків. Саме інтерес, у межах чинного законодавства, спонукає суб'єктів будувати свої правові зв'язки, а тому повинен врегульовуватися нормами й механізмами права.

Інтерес, з одного боку, виступає психологічним відношенням людини до певного явища чи суспільних зв'язків у кожному конкретному випадку, тобто, є суб'єктивною субстанцією, а, з іншого, відбиває об'єктивні чинники, які полягають в необхідності задоволення вже існуючих або розвиваючих потреб і є об'єктивною субстанцією.

Не залежно від того, що законодавцем між суб'єктивними правами та законними інтересами проведена чітка межа, доктрина права, та правозастосовна практика все ж більшу увагу приділяє суб'єктивним правам, зокрема розробляється поняття, систематизація, процедура захисту тощо.

Відтак удосконалення такої категорії як інтерес в приватному праві залишається малодослідженою.

З огляду на це, постає необхідність теоретичної розробки положень національного законодавства, їх конструкції, формулювання теоретичних та прикладних положень щодо вдосконалення регулювання інтересу як приватноправової категорії, що сприятиме розвитку сучасної доктрини цивільного права, підвищенню ефективності правового регулювання приватноправових відносин тощо.

Наведене обумовлює потребу в проведенні цього дослідження направлено на з'ясування найбільш актуальних питань, зокрема на з'ясуванні властивостей інтересу як категорії та способу набуття особою суб'єктивних цивільних прав на основі здійснюваної ним правоздатності, а також наданні єдиного загального визначення категорії «охоронюваного законом інтересу».

За предметом дослідження обрана тема відповідає проблематиці дисертаційних досліджень зі спеціальності 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право. Аналіз дисертаційного дослідження дає підставу стверджувати, що мета, яку поставила перед собою дисертантка, була загалом досягнута.

Оцінка обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій дисертації, їх достовірності та новизни.

Представлене дисертаційне дослідження є одним із перших у вітчизняній науці цивільного права спеціальним комплексним дослідженням охоронюваного законом інтересу як категорії цивільного права України та деяких зарубіжних країн, на основі якого обґрунтовано нові наукові положення та розроблено пропозиції щодо вдосконалення правового регулювання у цій сфері. Такий підхід дозволив здобувачці сформулювати конкретні завдання теоретичного та практичного характеру та обґрунтувати висновки, яким притаманні необхідні ознаки наукової новизни.

У дисертації здійснений комплексний аналіз охоронюваного законом інтересу як категорії цивільного права України, зроблено пропозиції щодо

внесення змін до чинного цивільного законодавства України, що спрямовані на усунення суперечностей та подальшого удосконалення механізму цивільно-правового регулювання.

Структура дисертації обумовлена метою, об'єктом і предметом дослідження. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків і списку використаних джерел. В першому розділі *«Огляд літератури та вибір напрямів дослідження»* розглянуто еволюційні процеси інтересу, зокрема як правової категорії. Проаналізовано визначення поняття охоронюваного законом інтересу за цивільним законодавством України. Другий розділ *«Загальна характеристика охоронюваного законом інтересу як категорії цивільного права України та зарубіжних країн»* присвячено дослідженню ролі категорії охоронюваного законом інтересу в цивільно-правовому регулюванні, а також поняття способів захисту охоронюваного законом інтересу за законодавством України та зарубіжних країн. У третьому розділі *«Здійснення захисту охоронюваного законом інтересу за законодавством України та зарубіжних країн»* аналізуються юрисдикційні способи захисту та самозахист охоронюваного законом інтересу.

Такий підхід до визначення структури і змісту дослідження є логічним та послідовним, що дозволило всебічно висвітлити значне коло актуальних питань. Дослідження містить низку наукових положень, що мають важливе науково-теоретичне значення і практичну спрямованість. У дисертації використані загальнонаукові та спеціальні методи пізнання досліджуваних проблем. Усі теоретичні положення були належним чином критично оцінені здобувачкою і на цій основі вироблені пропозиції щодо удосконалення правового регулювання охоронюваного законом інтересу як категорії цивільного права України та деяких зарубіжних країн.

Дисертаційне дослідження А. А. Катренко свідчить про ґрунтовне опрацювання нею чинного законодавства, спеціальної зокрема й зарубіжної літератури з означеної проблематики. Джерельна база дисертації включає 267 найменувань, що є достатнім для досягнення поставлених завдань наукового дослідження.

Отже, в цілому ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій сформульованих у дисертації є достатньо високим, пропозиції зроблені на належному науковому рівні. Робота виконана згідно встановлених вимог, завершується науковими висновками, пропозиціями щодо удосконалення чинного законодавства України та механізму правового регулювання відносин.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Основні положення дисертаційного дослідження А. А. Катренко викладені нею у 13 наукових працях, зокрема, у 8 статтях, опублікованих у вітчизняних фахових виданнях України, 2 статті – зарубіжних періодичних виданнях з юридичного напрямку, та 5 тезах доповідей, опублікованих у матеріалах науково-практичних конференцій.

Практична і теоретична значимість отриманих результатів дисертаційного дослідження.

Дисертаційне дослідження А. А. Катренко містить наукові положення, що мають науково-теоретичне значення і практичну спрямованість. Науковою новизною відзначається, передусім, саме дисертаційне дослідження, оскільки наукові підходи у ньому в Україні викладені в такому ракурсі вперше.

Схвалення викликає відображений у розділі 1 «Огляд літератури та вибір напрямів дослідження» підхід дослідниці щодо аналізу доктринальних напрацювань попередників та акцентування уваги саме на працях із схожої проблематики вітчизняних вчених починаючи з робіт Ю. С. Гамбарова (1911 р.), В. М. Хвостова (1911р.), О. С. Іоффе (1972), Е. А. Крашеніннікова (1974 р.), О. В. Малько (1982 р.), М. І. Матузова (1972 р.), а також праць вчених сучасного періоду – О. Є. Богданової (2008 р.), Т. В. Боднар (2012 р.), І. В. Венедиктової (2013 р.), О. М. Вінник (2004 р.), З. В. Ромовської (2005 р.), Є. О. Харитонова (2005 р.), О. І. Чеписа (2009 р.), Я. М. Шевченко (2011 р.) та інших. Видається, що такий скрупульозний підхід до не просто огляду, а детального аналізу

наукових напрацювань дозволив авторці запропонувати ряд глибоких теоретичних висновків та пропозицій, що сьогодні винесені на обговорення. Водночас, порівнюючи категорії «інтерес», «охоронюваний законом інтерес», «законний інтерес» варто було б звернути увагу й на міжнародні доктринальні тлумачення цієї категорії.

Заслуговує уваги зроблений на стор. 20 дисертації висновок, що слід повернутися до проблеми правової нормативності і аналізу здатності права захищати інтереси, що мають досить високу міру абстрактності. Абстрактність об'єктивно дозволяє повною мірою говорити про законні інтереси як про категорію, обумовлену суб'єктивними правами, але не повною мірою забезпеченою законодавцем у вигляді можливості гарантовано відстояти свій інтерес. Адже суть права фізичної особи (громадянина), його суб'єктивного права полягає в гарантованій можливості здійснювати певні дії. Можливість задоволення законного інтересу «обмежена об'єктивними умовами і головним чином економічними».

Заслуговує уваги висновок дослідниці (стор. 28 дисертації), що інтерес є внутрішнім прагненням особи, який дістає вияв у поведінці суб'єкта, а тому невизнання особою охоронюваного законом інтересу або його оспорювання може і не вплинути на його існування. Відтак пропонується використовувати єдину універсальну підставу для захисту охоронюваних законом інтересів, яка би, з одного боку, включала ті дії суб'єктів, які не можуть бути кваліфіковані як порушення, невизнання та оспорювання цивільного права, але об'єктивно вимагають захисту, а з іншого – зміну у внутрішніх бажаннях, свідомості і переконаннях суб'єкта.

На основі такого розуміння авторка на стор. 35 дисертації слушно зазначає, що в даний час вивчення охоронюваних законом інтересів стає все більш і більш актуальним, а існуюча юридична практика і характер соціальних зв'язків між учасниками правовідносин підтверджують назрілу необхідність в конкретних результатах дослідження охоронюваних

законом інтересів, для оптимізації правового простору у сфері їх охорони і захисту.

Слушно звертається увага, що саме вживання термінів «інтерес», «законний інтерес» і «охоронюваний законом інтерес», в нормативно-правових актах України викликає немало питань. Ця неточність юридично-змістовної характеристики понять «інтересів» приводить не лише до неправильного розуміння термінів, але й їх різному тлумаченню в судовій практиці. На думку дисертантки охоронюваний законом інтерес здатен бути самостійним об'єктом захисту при відсутності суб'єктивних цивільних прав (стор. 37 дисертації).

Робиться висновок, що законодавець повинен орієнтуватися на типові інтереси, а потім оцінювати їх за ступенем важливості. Важливість того чи іншого інтересу неминуче оцінюється за критерієм відповідності соціальному інтересу, який, будучи абстрактним, часто затуляє інтереси приватних осіб, які для них ніяк не можуть бути неважливими або другорядними (стор. 71 дисертації).

Звернено увагу на стор. 163 дисертації, що у міжнародній практиці широкого поширення набув так званий «розумний термін», і у рамках використання такого інституту сторона зможе звернутися до голови суду, щоб той сам встановив термін судового засідання або прийняв інші заходи, направлені на прискорення судового розгляду. Розумний термін може не співпадати з нормативним терміном розгляду справ, а залежати від обставин конкретної справи. У цьому випадку можливі ситуації, коли нормативний термін у справі порушений, але при подальшому розгляді визнаний судом розумним. Такий аспект відображає суть думок здобувачки за вибраною тематикою.

З'ясовано, що схожість крайньої необхідності з необхідною обороною полягає насамперед у тому, що дії особи в стані необхідної оборони, так і в стані крайньої необхідності не є тільки і виключно способами самозахисту цивільних прав, але являють собою також і засіб

захисту інтересів держави, суспільства та інших осіб, причому інтересів як майнових, так і немайнових (стор. 169 дисертації).

Авторкою слушно удосконалено визначення «охоронюваного законом інтересу» як категорії, яка припускає законний захист, виражає мету і мотив для реалізації суб'єктивних прав.

Разом з тим, позитивно оцінюючи проведену наукову роботу, необхідно зазначити, що дисертаційне дослідження не позбавлене певних недоліків, окремі проблеми тематики не знайшли відповідного рішення й авторського обґрунтування, а деякі з них залишилися поза увагою авторки, зокрема:

1. На стор. 42 дисертації авторка зазначає, що охоронюваний законом інтерес являє собою саме юридичну конструкцію, що застосовується як правовий засіб. Адже під дією механізму правового регулювання категорія інтересу як правового явища переходить на новий рівень логічного абстрагування і перетворюється в категорію охоронюваного законом інтересу. Однак уже на стор. 44 роботи йдеться про інтерес як правову форму, яка має: а) безпосередній зв'язок з нормами об'єктивного права, без закріплення якими він не може існувати; б) передбачає встановлення єдиного масштабу поведінки для невизначеного кола осіб; в) встановлює границі можливої чи належної поведінки.

Хотілося б почути єдину позицію дисертантки щодо охоронюваного законом інтересу як категорії цивільного права.

2. Дисертантка у своїй роботі наголошує на необхідності гармонізації вітчизняного цивільного законодавства відповідно до стандартів Європейського Союзу. У зв'язку із цим, бажано було б розкрити у дисертації європейський досвід правового регулювання охоронюваного законом інтересу. Не зайвим був би й аналіз фундаментальної праці «Draft Common Frame of Reference» (2009 р.) на предмет з'ясування цивільно-правового захисту охоронюваного законного інтересу, наприклад, у споживчій сфері відносин.

3. Намагаючись дослідити відомі правовій науці поняття, а це «законний інтерес», «охоронюваний законом інтерес», «юридично значущий

інтерес», «юридичний інтерес» тощо авторка зазначає, що юридичний інтерес виникає на основі цивільного інтересу і відповідної норми об'єктивного права. Норма права конкретизує цивільний інтерес, визначаючи ті суб'єктивні права і обов'язки, які може придбати зацікавлена особа (стор. 88 дисертації).

На стор. 89 дисертації робиться висновок про юридично значущий матеріально-правовий інтерес який за формою є цивільними відносинами, що мають змістом потребу суб'єкта, що носить цивільний характер і виявляється у встановленні, зміні, припиненні, захисту суб'єктивних прав і обов'язків.

Не зовсім коректним є висновок про потребу у розробці матеріального юридично значущого інтересу, які слід застосовувати для окремих інститутів права (стор. 89 дисертації). На нашу думку, ракурс дослідження слід спрямувати не у винайденні нових правових визначень, а на розуміння того, що охоронюваний законом інтерес є суб'єктивним свідомим відображенням потреби у правовому захисті своїх правомірних майнових інтересів, а також на правових наслідках, які можуть мати місце при встановленні факту відсутності чи втраті інтересу, наприклад, у страхових відносинах.

4. У розділі третьому дисертації обмежено розглядаються юрисдикційні способи захисту. Так, відомо, що в сучасній правозастосовній практиці сформовано два підходи захисту: загальний і спеціальний. Відповідно до першого загальні способи захисту мають допоміжний (субсидіарний) характер і застосовуються тільки у разі відсутності закріпленого в нормах закону спеціального способу. Відповідно другий – незалежно від характеру способу захисту як загального та спеціального, вони можуть застосовуватись одночасно.

Так, наприклад, якщо застосування реституції, як спеціального способу захисту, не перешкоджає заявленню вимоги про визнання правочину недійсним, відшкодування збитків та інших загальних способів захисту (зокрема й визнання права), всі вони можуть бути застосовані одночасно.

З огляду на наведене було б доречно почути думку дисертантки щодо кондикції як спеціального способу захисту.

5. Варто конкретизувати й деякі висновки дисертації, сформовані на

основі заявленої тематики дисертації. Так, авторка констатує, що удосконалено порядок використання поняття «охоронюваний законом інтерес» щодо фізичних та юридичних осіб (стор. 12 дисертації) однак в роботі не визначено такий порядок, немає й роз'яснення чи впливає такий порядок, наприклад, на визначення стадій виконання договірних зобов'язань чи на правомочності суб'єктів виконання.

Проте, висловлені зауваження не торкаються концептуальних положень дисертаційного дослідження, у своїй більшості стосуються дискусійних проблем, не применшують належного рівня рецензованого дослідження і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи та на її наукову і практичну цінність.

Зміст автореферату повною мірою відображає структуру, хід дослідження, основні положення і висновки дисертації. Автореферат не містить положень, що не увійшли до основного змісту дисертації.

Теоретичне значення роботи полягає в тому, що результати наукового пошуку можуть бути використані для подальших наукових розробок особливостей охоронюваного законом інтересу як категорії цивільного права України та деяких зарубіжних країн. Крім того, теоретичні висновки і пропозиції дисертації можуть бути використані для удосконалення відповідних інститутів цивільного та договірних права. Основні положення роботи можуть бути корисними при підготовці підручників і навчальних посібників для студентів вищих навчальних закладів зі спеціальності правознавство, а також при викладанні курсу «Цивільне право», «Договірне право».

Загальний висновок дисертаційного дослідження. Дисертація Катренко Анастасії Андріївни є самостійним, завершеним науковим дослідженням, в якому самостійні, науково-обґрунтовані результати, спрямовані на вирішення конкретного для науки цивільного права завдання, а саме здійснення захисту охоронюваного законом інтересу в механізмі правового регулювання приватноправових відносин.

Враховуючи наведене можна стверджувати про достатній рівень науковості та обґрунтованості висловлених авторкою у дисертації наукових суджень, положень, висновків і рекомендацій. Основні положення дисертації, належним чином були відображені у наукових працях, їх кількість відповідає вимогам. Висновки дисертаційної роботи містять необхідні ознаки наукової новизни та є авторськими. Підготовлені дисертанткою пропозиції можуть бути використані суб'єктами законодавчої ініціативи, суддями при розгляді такого роду справ, а також викладачами ВНЗ.

Вищезазначене дає підстави для висновку, що дисертація на тему *«Охоронюваний законом інтерес як категорія цивільного права України та деяких зарубіжних країн»* відповідає вимогам, які ставляться до написання кандидатських дисертаційних робіт (п. 11 «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника»), а її авторка *Катренко Анастасія Андріївна* заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.03 – цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право.

Офіційний опонент:

завідувачка сектору
проблем договірного права
НДІ приватного права
і підприємництва імені академіка
Ф. Г. Бурчака
НАПрН України
докторка юридичних наук,
професорка

М. Д. Пленюк

Підпис *Г. М. Плешко* Відчую
Помічник директора з
організаційно-кадрової роботи
Г. Плешко (Семішова Г. С.)